

ЮРИДИЧНІ ЗНАННЯ ЯК ЧИННИК РОЗВИТКУ СУЧАСНОГО КУЛЬТУРНОГО ТА ПОЛІТИКО-ПРАВОВОГО ПРОСТОРУ

ПВНЗ «Міжнародний економіко-гуманітарний університет імені академіка Степана Дем'янчука»

вул. академіка Степана Дем'янчука, 4,
навчальний корпус № 1, 33000, Рівне, Україна
E-mail: smalira3333@ukr.net

Мета: аналіз потенціалу юридичних знань як чинника розвитку сучасного культурного та політико-правового простору, засобу розуміння й усвідомлення правової дійсності, а також інтелектуальної основи правомірної поведінки. Для досягнення вказаної мети аналізуються положення напрацювань українських та зарубіжних дослідників у галузі теорії держави і права, зокрема щодо феномену правосвідомість, юридичні знання у контексті аналізу їхнього місця у системі явищ і процесів, які впливають на виникнення та тенденції розвитку держави і права. **Методи дослідження:** при виконанні теоретичного дослідження використано відповідні методи, зокрема, аналітичний метод і метод узагальнення із залученням системного й культурологічного підходу. **Результати:** опрацьований матеріал і авторський підхід до феномену юридичних знань надав підставу для таких висновків: 1) опанування юридичними знаннями, передусім повсякденними, позитивно відображається на формуванні правової свідомості й правової культури особистості і, зрештою, суспільства; 2) юридичні знання, їхнє максимальне поширення й засвоєння, постають засобами консолідації суспільства, адже ці знання здатні виступати основою комунікативного простору зі значним конструктивним потенціалом щодо ефективних соціальних інститутів. **Обговорення:** однією з філософських парадигм сучасності є визнання того факту, що усі об'єкти, явища та процеси, що залучені у життєдіяльність людства, мають соціальну й особистісну інтерпретацію, зокрема, на підставі певних знань. Отож, важливим елементом культури особистості постає знання в його суб'єктивній формі, відповідно правової культури і правосвідомості – юридичні знання. Юридичні знання виступають в якості проміжної ланки між філософсько-правовими концепціями і практикою організації суспільного життя. Юридичне знання також формує певну позитивну систему комунікації у суспільстві. Зважаючи на вказане, обґрунтованою є особлива увага до юридичної освіти громадян, яка на сьогодні мало відповідає критеріям змістовності, практичності й масовості, наслідки чого очевидні.

Ключові слова: теорія держави і права; правознавство; правосвідомість; правова культура; юридичні знання.

Постановка проблеми та її актуальність. У контексті досліджень загальних закономірностей виникнення та тенденцій розвитку держави і права, спеціальна увага традиційно відводиться темі правосвідомості, особливостям її формування, а також проблематиці правової культури суспільства та особи.

При цьому правосвідомість традиційно потрактовується як складне системне утворення, що містить у собі різні елементи, які утворюють її структуру, розгляд якої є важливим у зв'язку з тими змінами, які спіткали сучасну правову дійсність [1, с. 38]. Принципово важливим елементом правосвідомості є юридичні знання. Отож, не буде перебільшенням стверджувати, що

юридичні знання доречно розглядати як чинник розвитку держави і права й формування правової культури особистості й суспільства. Увага до юридичних знань зумовлена і тим фактом, що вони є важливою детермінантою правової поведінки індивіда соціальної групи або суспільства в цілому. Юридичні знання дозволяють скласти уявлення й зрозуміти (усвідомити) правову дійсність.

Зрештою, поточна соціокультурна ситуація вирізняється тим, що людина стає суб'єктом дедалі більшої кількості суспільних відносин. Стабільність і позитивний характер цих відносин забезпечується їх регламентуванням нормами права, дотримання яких гарантується авторитетом держави. Переконані, що вказана ситуація визначає особливий статус і значення юридичних знань – фактично є підстави їх потрактувати як обов'язковий елемент культури сучасної особистості. Наша позиція ґрунтується на низці наукових положень та аргументів.

Метою статті є аналіз потенціалу юридичних знань як чинника розвитку сучасного культурного та політико-правового простору, засобу розуміння й усвідомлення правової дійсності, а також інтелектуальної основи правомірної поведінки.

Аналіз досліджень і публікацій з проблеми. Необхідно відзначити, феномени правосвідомості та юридичних знань є предметом постійної наукової уваги у царині теорії держави і права. Українська дослідниця Г. Клімова справедливо вказує на те, що саме «через аналіз правосвідомості, її розвитку та специфіки стає можливим пізнання того, яким чином право функціонує в суспільстві, яким чином і суспільство в цілому, і окремі громадяни сприймають право, ставляться до нього, визнають або не визнають закріплені в ньому цінності, норми, принципи, ідеї тощо» [1, с. 35]. Крім того, як наголошує український правознавець Д. Забзалюк, сучасні дослідження вказують на те, що у філософсько-правовій літературі утвердилося визнання діалектичного єднання і взаємодії права та правосвідомості. «Така логіка міркування надає можливість говорити про те, що право має двоєдину природу: воно відображає дійсність у формі уя-

влень, ідей і оцінок і в той же час виступає як самостійний соціальний регулятор» [2, с. 24].

Зрештою, досі напрацьований значний матеріал, що доводить справедливості тези про значний вплив правосвідомості на регулювання різноманіття політичних, соціальних й економічних процесів у державі, а також вплив правосвідомості на правотворчу й правореалізаційну діяльність [3]. Водночас, у правознавстві досі утвердилося переконання, що правосвідомість є складноструктурованим явищем, одним із принципових елементів якого є юридичні знання [4]. При цьому теорія і практика правознавства доводять, що юридичні знання генеруються логікою розвитку суспільства та особистості, апробуються соціально-історичною практикою, верифікуються буттям держави і права [5]. Усе вказане виступає методологічним підґрунтям аналізу потенціалу юридичних знань як чинника розвитку сучасного культурного та політико-правового простору.

Виклад основного матеріалу. Культура особистості очевидно є складною системою, яка до того ж може розглядатися у різних масштабах. Маємо на увазі 1) культуру особистості як окремішній феномен, 2) культуру особистості у зв'язку з певною соціальною групою (демографічною, етнічною, професійною або корпоративною), 3) культуру особистості у контексті суспільної культури. В кожній системі культурних координат людина має справу з певними архетипами, культурними смислами, цінностями й моделями поведінки. Останні мають практично нормативний та імперативний характер, адже їх дотримання, як і відповідна ціннісна орієнтація, фактично визначають успішність або провальність здійснення життєвої стратегії особистості. Тут ми солідарні з твердженням, що культура індивіда та якість життя індивіда – одне і те саме, власне як і життя нації та культура нації – одне і те саме, а тому людину має особливо та найбільше займати питання вищої культури [6, с. 230].

Усі об'єкти, явища та процеси, що залучені у життєдіяльність людства, мають соціальну й особистісну інтерпретацію. Ця інтерпретація відбувається, в тому числі, на підставі певних знань. Отож, важливим елементом культури

особистості постає знання в його суб'єктивній формі. При цьому знання несе функціональне навантаження, як зауважував Еріх Фром, знання бере участь у процесі продуктивного мислення [7, с. 69]. Знання налаштовує і спрямовує думку, зосереджує її у певному предметному полі. Знання нібито форматує під певні потреби здатність особистості мислити й продукувати оригінальні думки.

Водночас, український вчений Сергій Кримський наголошував, що знання не зводиться до думки. «Знання виявляється необхідним і для розкриття потенційності світу, відкриття нових можливостей для теоретичного та практичного освоєння світу» [8, с. 32]. Знання повинні мати практичне навантаження. Свого часу, Ніна Абрамова слушно окреслила когнітивний тренд початку ХХІ ст.: «знання, яке несе лише абстрактно-загальні смисли, не просто втрачає свою привабливість, а часто згубно впливає на розуміння загальної картини явища» [9, с. 63].

Ми поділяємо позицію, що найбільш розвиненою і досконалою формою знання є наукове знання. «Наукове знання систематизоване, обґрунтоване, і саме воно може бути основою як ефективної матеріально-перетворюючої діяльності, так і оцінки поставлених цілей і пошуку оптимальних шляхів їхнього досягнення» [10, с. 166].

При цьому, мірою практичності знання є, на наше переконання, його корисність для людини і соціуму щодо забезпечення комфортності, позитивності у продуктивності комунікації, а також матеріального благополуччя на індивідуальному й соціальному рівні.

Юридичні знання відповідають критерію практичності, попри свою належність до гуманітарного циклу. Юридичне знання формує певну систему комунікації у суспільстві, в основі якої два фундаментальних феномени – гідність і відповідальність. Водночас, без юридичних знань неможливе конструювання дієвих соціальних механізмів – ідеї справедливості, свободи і рівності, що є принциповими для права, так само виступають фундаментальними для успішного соціуму. Юридичне знання виступає в якості проміжної ланки між філософсько-правовими концепціями і практикою організації суспільного життя, розбудови соціальних (зокрема, правових інститутів).

Саме юридичне знання за своїм змістом та структурою є доволі різноманітним й різнорівневим. У зв'язку з цим продуктивним у плані розуміння цього знанневого феномену є підхід, відповідно до якого позначається кілька видів юридичних знань, що різняться за суб'єктами, обсягом і змістом: вроджені, повсякденні, професійні, доктринальні (наукові) і опредмечені знання [5]. При цьому, вроджені знання мають своїм матеріальним носієм людський геном і складаються зі структур, які уможлиблюють засвоєння інформації про навколишній світ, а в даному випадку про державні та правові явища. Повсякденні (фактичні) юридичні знання – це результат пізнавальної емпіричної, практичної та теоретичної діяльності будь-якої людини. Від обсягу, якості та виду отриманих знань залежить структура індивідуальної діяльності, мотивація особи на певні вчинки. Професійні юридичні знання набуваються у закладах освіти і використовуються у практичній діяльності правотворчих, правозастосовних та правозахисних органів, а також експертно-консультаційних та громадсько-професійних організацій та фахівців. Наукові юридичні знання у своїй сукупності складають юридичну науку, що акумулює ідеї та принципи, генезу, закономірності та прогнози щодо функціонування держави і права як явищ та соціальних інститутів. Опредмеченими називають юридичні знання, що втілилися у предметах матеріальної дійсності. Такі знання закладені у норми матеріального та процесуального права, присутні у процедурах та регламентах. Найвище втілення вони отримують у нових чи вдосконалених державних та правових технологіях та процедурах, юридичних конструкціях та термінах [5].

Із запропонованого переліку видів юридичних знань привертають увагу повсякденні (фактичні) юридичні знання. Саме ці знання, з одного боку, обґрунтовано розглядати як засадничі для правової культури суспільства та індивіда, а з іншого – як одну із детермінант тенденцій розвитку національної держави і права. Ми поділяємо позицію, що «такі риси повсякденних юридичних знань, як масовість, доступність, життєздатність, зумовлюють їхнє значення у формуванні загальної та правової культури людини, виробленні стандартів та навичок соціальної захищеності та комфортного

співіснування у конкретному та глобальному вимірі» [5].

Отже, юридичні знання, вміння їх застосовувати на практиці, усвідомлення їхньої принципової важливості виступають основою, умовою й результатом сучасної соціальної діяльності, причому погляд на соціальні процеси з правової точки зору, крізь призму юридичних знань, перетворює таку діяльність на більш виважену, соціально-позитивну, на відповідну суспільним запитам. Отримуємо ситуацію, типову для країн «успішного права», де усвідомлення права й життя відповідно до норм права є головною передумовою суспільного комфорту й позитивної соціальної комунікації.

Тут ми виходимо з позиції, що юридичні знання є фундаментальною складовою правової компетентності. Останню ми потрактуємо, як інтегративну якість особистості, що виражається в готовності та вмінні на основі юридичних знань вирішувати професійні завдання й життєві колізії, що, зрештою, запобігає ситуаціям нелегітимних або протиправних дій, а натомість сприяє утвердженню правової держави і цінностей права у суспільстві. На практиці гносеологічний компонент правової компетентності є засадничим і виконує освітню (просвітницьку), виховну та прогностичну функції.

Окремо відзначимо, що за допомогою юридичних знань, у разі їх максимального поширення, отримують формальну соціальну інституалізацію через працююче позитивне право ідеї справедливості, свободи і рівності. Саме позитивне право перетворюється з інструменту впливу держави на суспільні відносини на інструмент гармонізації суспільних відносин самими суб'єктами цих відносин – громадянами, що відповідає духу та принципам громадянського суспільства.

Висновки. На підставі вищевикладеного є підстави зробити такі висновки: 1) опанування юридичними знаннями, передусім повсякденними як наймасовішими й визначальними для структури індивідуальної діяльності й мотивації щодо правової й правомірної поведінки, позитивно відображається на формуванні правової свідомості й правової культури особистості та, зрештою, суспільства (іншими словами, засвоєння юридичних знань забезпечує формування знаннєвої основи правової поведінки як вияву

правової культури вислуго рівня); 2) юридичні знання, їхнє максимальне поширення й засвоєння, постають засобами консолідації суспільства, адже ці знання здатні виступати основою комунікативного простору зі значним конструктивним потенціалом щодо ефективних соціальних інститутів. Зважаючи на вказане, обґрунтованою є особлива увага до юридичної освіти громадян, яка на сьогодні мало відповідає критеріям змістовності, практичності й масовості, наслідки чого ми переживаємо практично кожного дня.

Література

1. Клімова Г.П. Правосвідомість: до теорії питання. *Актуальні питання інноваційного розвитку*. 2012. № 2. С. 35–41.
2. Забзалюк Д. Право та правова свідомість: взаємодія, взаємозалежність та взаємовплив. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. Серія: «Юридичні науки». 2020. Т. 7. № 1. С. 23–29.
3. Соколовський О.О. Правосвідомість як необхідний елемент підвищення рівня розвитку суспільства й становлення правової держави. *Актуальні проблеми філософії та соціології*. 2017. Вип. 20. С. 115–119.
4. Суслов В.А. Структура правосознання. *Правоведение*. 1997. № 2. С. 86–98.
5. Архипов С.И., Белканов Е.А., Берг Л.Н. и др. Актуальные проблемы теории государства и права: учебник. Москва: Юстиция, 2019. 440 с. URL: <https://be5.biz/pravo/t034/1.html> (дата звернення: 26.11.2021).
6. Гарсия Д. О понятиях «культура» и «цивилизация». *Вопросы философии*. 2002. № 12. С. 228–234.
7. Фром Э. *Иметь или быть*. Москва: Наука, 1986. 238 с.
8. Крымский С.Б. *Научное знание и принципы его трансформации*. Київ: Наукова думка, 1974. 207 с.
9. Абрамова Н.Т. Ценности образования, новые технологии и неявные формы знания. *Вопросы философии*. 1998. № 6. С. 58–64.
10. Павленко Ж.О., Водорезова С.Р. Практичне відношення до юридичного знання: структура знання. *Вісник Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого*. 2019. № 3 (42). С. 164–174.

References

1. Klimova H.P. Pravosvidomist: do teorii pytannia. *Aktualni pytannia innovatsiinoho rozvytku*. 2012. № 2. S. 35–41.
2. Zabzaliuk D. Pravo ta pravova svidomist: vzaiemodiia, vzaiemozalezhnist ta vzaiemovplyv. *Visnyk Natsionalnoho universytetu «Lvivska politekhnika»*. Serii: «Iurydychni nauky». 2020. T. 7. № 1. S. 23–29.
3. Sokolovskyi O.O. Pravosvidomist yak neobkhidnyi element pidvyshchennia rivnia rozvytku suspilstva y stanovlennia pravovoi derzhavy. *Aktualni problemy filosofii ta sotsiologii*. 2017. Vyp. 20. S. 115–119.
4. Suslov V.A. Struktura pravosoznaniia. *Pravovedenie*. 1997. № 2. S. 86–98.
5. Arkhipov S.I., Belkanov E.A., Berg L.N. i dr. Aktualnye problemy teorii gosudarstva i prava (uchebnik). Moskva: Iustitciia, 2019. 440 s. URL: <https://be5.biz/pravo/t034/1.html> (data zvernennia 26.11.2021).
6. Garsiiia D. O poniatiiakh «kultura» i «tsivilizatsiia». *Voprosy filosofii*. 2002. № 12. S. 228–234.
7. From E. Imet ili byt. Moskva: Nauka, 1986. 238 s.
8. Krymskii S.B. Nauchnoe znanie i printcipy ego transformatsii. Kyiv: Naukova dumka, 1974. 207 s.
9. Abramova N.T. Tcennosti obrazovaniia, novye tekhnologii i neiavnye formy znaniia. *Voprosy filosofii*. 1998. № 6. S. 58–64.
10. Pavlenko Zh.O., Vodoriezova S.R. Praktychne vidnoshennia do yurydychnoho znannia: struktura znannia. *Visnyk Natsionalnoho yurydychnoho universytetu imeni Yaroslava Mudroho*. 2019. № 3 (42). S. 164–174.

LEGAL KNOWLEDGE AS A DEVELOPMENT FACTOR OF THE MODERN CULTURAL AND POLITICAL-LEGAL ENVIRONMENT

Academician Stepan Demianchuk International University of Economics and Humanities
Academician Stepan Demianchuk str., 4,
academic building № 1, 33000, Rivne, Ukraine
E-mail: smalira3333@ukr.net

Goal: the analysis of the legal knowledge potential as a development factor of the cultural and political-legal environment, means of understanding and acknowledging of the legal reality, as well as the intellectual basis of the lawful conduct. To achieve the above mentioned goal, the papers of both Ukrainian and foreign researchers were examined, specifically the phenomena of the legal knowledge in terms of the analysis of its role in the system of the events and processes, which are affecting the development of the state and law itself. **Methods used in the paper:** theoretical research used the corresponding methods, namely analytical and generalization of the cultural and systematic approaches. **Results:** as a result the following conclusions were made: 1) mastery of the day-to-day legal knowledge has a positive effect on the legal consciousness formation as well as on the legal culture and society in general; 2) legal knowledge, its spreading and acknowledgment, are the factors of consolidation within the society, because such knowledge is a basis for the communication with a significant potential for the efficient social institutions. **Discussion:** the fact that all objects, events and processes, which are involved in the activity of the mankind, have social and interpersonal interpretation of some kind, based on the certain knowledge - is one of the philosophical paradigms of the present days. Therefore the knowledge, in its subjective form, is an important element of the culture of identity, hence legal knowledge – the part of legal culture and consciousness. Legal knowledge is also forming some kind of positive communication in the society. As a result, the importance of the law education for the citizens is crucial, consequences of its neglect speak for themselves.

Key words: theory of state and law; jurisprudence; legal consciousness; legal culture; legal knowledge.

Стаття надійшла до редакції 02.12.2021